

Å forstå unge overgripere: Tilknytningsstrategier og utviklingshistorie

Olav Henriksson Bendiksbj

Til tross for at de utgjør et vesentlig samfunnsproblem, mangler vi en faglig psykologisk forståelse av ungdom som forgriper seg seksuelt. Dybdestudier av enkeltkasus, med vekt på tilknytningsteori og utviklingshistorie, vil kunne bedre vår forståelse av hvorfor disse ungdommene handler slik de gjør.

I de siste 10–15 årene har det vært en sterk økning i fokuset på unge seksualovergripere både i klinisk og i forskningsmessig sammenheng. Unge overgripere er definert som enhver ikke-myndig som begår seksuelt straffbare handlinger. Oversiktsstudier estimerer andelen av alle seksuelle overgrep som er begått av barn og ungdom, til omkring 30 %, med en variasjon i tallene fra 10 til 50 % (Ageton, 1983; Långström, 1999; Ryan & Myoshi, 1996; Vizard, Monck & Misch 1995; White & Koss 1993). Disse tallene bekreftes av resultater fra «Prosjekt støtte til seksuelt misbrukte barn, Region Nord», hvor omkring 1/3 av alle rapporterte seksuelle overgrep i perioden 2003–2004 i Nord-Norge ble begått av mindreårige (Bjørn, 2003; 2004). Dette er en indikasjon på at overgrep begått av unge utgjør et samfunnsproblem.

Et stort antall (estimerer omkring 50 %) av voksne overgripere forteller at de begikk sitt første overgrep i barndommen eller i tenårene, og tidlig debut for seksuelle overgrep utgjør en viktig risikofaktor for residiv (Andrade & Vincent, 2006; Marshall, Barbaree & Eccles, 1991). Videre er det vist at grad av vold og seksuell aggresjon predikerer risiko for et utviklingsforløp mot alvorlig seksualovergripere som voksne (Pithers, Gray, Busconi & Henchens, 1998). Deres atferd synes å forårsake potensielt massiv skade på ofrene, både av psykisk og fysisk art. Det kan være en årsak til en vesentlig økning i antallet vitenskapelige publikasjoner på dette temaet i de senere årene. De eksisterende studiene har nesten eksklusivt fokusert på prevalens, residiv og psykiatriske målinger. Et problem med disse studiene er imidlertid at med hensyn til test- eller målingsresultatene er det stort sett ikke mulig å skille den unge seksualovergriperen fra en «ordinær» ungdomskriminell. Dette kan tyde på at måleinstrumentene ikke tapper spesifikke aspekter ved seksualovergriperens personlighet som kan ha sammenheng med at vedkommende gjør ting de andre ikke gjør.

Det er gjort flere forsøk på å forklare hvorfor unge mennesker blir seksualovergripere, men resultatene er ikke konsistente. Hypoteser om medfødte eller biologiske dysfunksjoner har for eksempel ikke vist seg anvendbare, da studier har vist samme seksuelle tenningsmønstre i store deler av normalpopulasjonen (Abel & Osborn, 1992; Kinsey, Pomeroy & Martin, 1948). Videre viser forsøk på å fjerne seksuell tenning biologisk gjennom hormonell terapi at dette ikke nødvendigvis får seksualovergriperen til å slutte å forgripe seg (Coleman, 1991). Det samme gjelder atferdspsykologiske terapier, eller terapier med utgangspunkt i kognitive atferdsteorier og ideer om kognitive forvrengninger. Ingen av behandlingsprogrammene basert på disse teoriene har produsert konsistente resultater, især ikke i forhold til unge overgripere (Fernandez & Shingler, 2006). Det kan derfor være nødvendig å utvikle dette forskningsfeltet i retning av intrapsykisk og interpersonlig forståelse (Fonagy, 2004). For eksempel har nyere forskning vist at et tilknytningsperspektiv gir mulighet for å supplere feltet med anvendbar og nyttig informasjon gjennom forståelsen av de seksuelle overgrepene som en iscenesettelse av indre relasjonelle scenarier eller forsøk på å håndtere indre konflikt (Marshall, 1993; McCormack, Hudson & Ward 2002; Rich, 2006; Smallbone, 2006).

Det som mangler, synes å være et overordnet teoretisk rammeverk for å forstå den seksuelt aggressive atferden, eller en teori som kan gi svar til spørsmålet om «hvorfor». Til å gi svar på denne problemstillingen kan kvalitative studier være nyttige (Campbell & Wasco, 2005). Gjennom å studere unge seksualovergripere i dybden, og over tid, kan forskning øke vår kunnskap om de psykologiske mekanismene og forstyrrelsene hos dem, og øke forståelsen av deres handlinger. Slik kunnskap kan også være av stor betydning for behandling av overgripere. Jeg vil i det følgende gi en kort skisse av hvordan et sterkere fokus på enkeltkasus kan øke forståelsen for overgriperen, og hvordan tilknytningsteori kan tjene som et nyttig utgangspunkt for dette.

Tilknytning

Tilknytningsteori kombinerer et utviklingspsykologisk perspektiv med både intrapsyriske og interpersonlige perspektiver. Hovedfokuset ligger på forståelse av tilknytningsmønstre som uttrykk for mentale scenarioer for å håndtere relasjoner til andre i situasjoner preget av fare eller frykt (Crittenden, 1995; 1999), og dette er derfor spesielt relevant for å forstå unge overgripere. Disse beskyttelsesstrategiene og deres relevans for seksuell atferd er ett av flere hovedanliggender for forskning på tilknytning (Crittenden, 1995; 2002).

Det har i de siste årene blitt gjennomført en rekke studier som benytter tilknytningsperspektivet på forskjellige grupper av sedelighetsdømte. Den generelle konklusjonen fra disse er at tilknytning er et viktig og essensielt element for å forstå overgriperen og hans handlinger (Marshall, 1993; Rich, 2006; Smallbone & Dadds, 1998; Ward & Hudson, 1995). En generell svakhet ved disse studiene er imidlertid bruken av selvrapporteringsbaserte mål på tilknytning. Disse målene har vist seg å ikke være pålitelige, og det er et spørsmål om hvorvidt de egentlig måler den indre representasjonen av tilknytning som det siktes etter, eller om de bare er en indikasjon på hvordan overgriperen ønsker å fremstille seg selv der og da (Hudson & Ward, 1997; Jamieson & Marshall, 2000; Ward & Hudson, 1996). Ifølge Crittendens «Dynamic-Maturational Model of Attachment» (DMM), vil organiseringen av selvbeskyttende strategier i barndommen (Sroufe & Waters, 1977) bli reflektert i en tilsvarende organisering av seksuell atferd etter puberteten gjennom å være kilde både til beskyttelse og til seksuelle forhold (Crittenden, 2002). Videre hevder Crittenden (1995) at det for individer med en forlenget opplevelse av fare (innbilt eller reell) vil foreligge en tilsvarende forlengelse eller kontinuerlig aktivering av tilknytningssystemet på grunn av dette. I slike tilfeller vil tilknytningsmønsteret i stor grad organisere hele individets generelle atferd. Individer som vokser opp i relativt trygge omgivelser, vil ikke ha en slik kontinuerlig aktivering, men i større grad bare ha beskyttelsesstrategiene som tilgjengelige atferdsalternativer ved eventuell fare. En pasient i behandling, her kalt Ismail, illustrerer dette.

Ismail er en 16 år gammel gutt henvist for å ha voldtatt en jevnaldrende jente. Han fremstår som en svært sjarmerende og litt sjenert gutt, og har et pent utseende. Det er tydelig for meg at hans sjarm og høflige fremferd har beveget mange i fengselet til å være engasjert i hans velvære. Slik sett er det enkelt å tenke seg at han nokså lett skulle kunne finne seg kjæresten. Det er likeledes vanskelig å se for seg at han skulle ha gjennomført en meget brutal voldtekt slik som den er beskrevet i domspapirene.

Ismail er vokst opp i et land preget av årelang borgerkrig. Familien hører til den opposisjonelle siden i konflikten, og faren var geriljakriger. Det er ikke mye Ismail husker om faren, annet enn et bilde av en truende og sint mann. Ismail har blitt fortalt at han stort sett var fraværende, og at han døde i krigen da Ismail var fem. Det var moren som tok seg av ham. Ismail husker sin mor som en kvinne som ga ham mat, men han har ingen øvrige minner om hverken omsorg eller kjærlighet. «Hun var lei seg,» sier han. «Og det var flere andre barn å ta vare på også.» Minnene om moren er også svært

sparsomme, frem til det Ismail husker som at han plutselig ble forlatt på gaten da han var 7–8 år. Fra da av måtte han klare seg selv, uten støtte og omsorg fra voksne.

Slik ble det fragmentet han hadde av en trygg base, borte. Det allerede farepregede oppvekstmiljøet hans ble oppfattet som enda mer konstant truende. I dette utrygge miljøet blir Ismails tilknytningsstrategi svært fremtredende og gjennomgående organiserende for mye av hans atferd. Som nevnt over blir beskyttelse mot reell og innbilt fare det gjennomgående organiserende elementet, og det er som om han hele tiden må holde beredskapen oppe.

De individene som har opplevd systematisk grov avvisning og forsømmelse, gjerne i kombinasjon med seksuelle overgrep, vil ofte utvikle «sterkt avvisende» tilknytningsmønstre (Crittenden, 1997; 2004). Typisk for disse er en ekstrem følelsesmessig distanse til alle andre, også deres nærmeste, noe som etterlater dem med en smertefull følelse av isolasjon som de forsøker å kompensere for gjennom sitt tilknytningsmønster. For noen av disse individene har tidligere opplevelser av trygghet også inkludert opplevelser av trussel eller fare. I så måte er Ismail ikke noe unntak.

Ismails første relasjonelle erfaringer ble gjort med en far som virket truende og skummel, og en mor som ga ham den minste nødvendighet av omsorg, men endte med å etterlate ham på et tidspunkt da han i utgangspunktet var altfor liten til å kunne klare seg selv. Det å trenge noen blir slik sett allerede fra svært tidlig av snudd til risiko for å bli sveket eller forlatt. Fra han blir forlatt på gaten, er de andre gatebarna det nærmeste han kommer til en familie. Han skildrer dette livet som uforutsigbart og konsekvent farlig. Blant gatebarna er det «gatas justis» som gjelder, og alle er i stor grad overlatt til seg selv. Relasjoner til andre gatebarn er flyktige, hvem som er hvor, skifter hele tiden, og mange ganger forsvinner noen uten forvarsel. Relasjoner til voksne og i stor grad også til andre barn er basert på konkrete ytelser og materiell gevinst. Trusselen om vold er stor, og Ismail blir stadig utsatt for voldsepisoder, især fra ungdomsgjenger og politi. Det er også en konsekvent trussel om å bli tvangsvervet som barnesoldat til borgerkrigen. Mange av barna prostituerer seg for å tjene penger. Ismail hevder at han ikke gjorde dette, men at han ble brutalt seksuelt misbrukt av flere politimenn en gang han ble arrestert.

Ismail uttrykker at det er generelt vanskelig for ham å snakke om denne tiden. Han vil helst være ferdig med den og ikke tenke på hvor vondt og vanskelig det var. Det vi likevel kan forstå, er det gjennomgripende og konstante trusselbildet i oppveksten hans, tilsynelatende uten noen form for trygghet eller fristed. Dette kan ha gjort det nødvendig for ham å finne en trygghet nettopp i denne utryggheten: det er som om det uforutsigbare farlige blir det vante og også det tryggeste. Dermed dannes også antitesen: Det trygge og gode oppleves skummelt og truende, og vil kunne medføre angsten for å bli skadet eller såret enda mer. Heri ser vi den voldsomme vanskeligheten med å tilpasse seg det relativt trygge norske samfunnet. Det er trygghet og velvilje overalt, som et varsel om større fare. Resultatet blir at Ismail øker beredskapen enda mer, og leter med lupe etter fare og motgang.

I henhold til Crittenden (1997; 2004) kan seksualitet, emosjonell isolasjon og til slutt idealisering av tilknytningsfiguren hos personer som Ismail være integrert inn i én relasjonell representasjon. Som en konsekvens av dette finner noen unge overgripere ut at den eneste kilden til intimitet som er trygg nok er en (nokså) distansert en, og videre at den eneste trygge måten å henvende seg til noen seksuelt på er gjennom å verge seg mot eventuell avvisning ved hjelp av å ta kontroll over situasjonen med vold. Kanskje oppleves dette også som det eneste relasjonelt meningsfylte for disse individene.

Voldtekten Ismail gjennomførte, gikk utover en jente på hans egen alder. Han ble kjent med henne en tid før overgrepet, og de flørtet og synes å ha vært på vei til å bli kjærester. Foranledningen for voldtekten er uklar for Ismail. Han husker ikke helt hva som skjedde. Det var noen rusmidler inne i bildet, men ikke i noe stort omfang. Politirapporten bekrefter dette. Voldtekten foregikk i en lånt

leilighet hvor de var alene. Når vi i terapien gjennomgikk hendelsesforløpet med utgangspunkt i jentas vitneforklaring, kunne Ismail bare huske fragmenter. Han kunne ikke relatere seg til det han hadde gjort, men opplevde det nesten som om han var en annen. Jenta ble sjokkert og overrumplet over den plutselige aggresjonen han fremviste, og hadde derfor gjort liten fysisk motstand. Ismail gjennomførte voldtekten over flere timer, og foruten mer regulære seksuelle handlinger utsatte han også jenta for sadistiske krenkelser og fornedrelser i form av penetrasjon med objekter og smerte gjennom slag, spark, biting og brenning med sigarettglo.

Hos individer med sterkt avvisende tilknytningsmønstre har psyken gitt opp nær sagt all egengenerert informasjon, det vil si all informasjon som tar utgangspunkt i individets egen psykiske og fysiske opplevelse. I stedet baserer de seg utelukkende på informasjon fra andre. I slike tilfeller vil vi noen ganger se gjennombrudd av følelser og atferd som ikke normalt er forenlig med individets tilknytningsstrategi, men representerer brudd i hemmingen, eller inhibisjonen, av egne følelser. I Crittendens DMM omtales dette som *Intrusions of forbidden Negative Affect* (INA). Disse emosjonelle gjennombruddene er preget av manglende kontroll og kommer gjerne i forbindelse med intens opplevd fare hvor etablerte strategier ikke fungerer. Hos Ismail kan den nærheten og tilliten han opplevde fra jenta han forgrep seg på, ha representert nettopp en slik trussel gjennom å oppleves som en nærhet som foranlediger enda større fare. Slik velter hele Ismails smerte frem i en voldsom seksuell aggresjon, med de sadistiske impulsene som er beskrevet ovenfor. Endringen er plutselig og voldsom, og vanskelig å gripe med utgangspunkt i den sjarmerende gutten Ismail normalt presenterer seg som.

Hva er det så som driver Ismails handlinger? Det er trolig verken et ønske om nærhet eller et behov for sex som driver handlingene. Snarere kan handlingene tolkes som et uttrykk for et underliggende behov for å ydmyke, krenke og påføre et annet menneske smerte. Gjennom overgrepet iscenesetter Ismail relasjonelle erfaringer han har gjort tidligere gjennom å bli utsatt for vold, fornedrelser og seksuelle overgrep fra andre. Selv identifiserer han seg med aggressoren, og lar jenta ta hans rolle som det forsvarsløse offeret. Gjennom denne opplevelsen opplever han trolig en form for hevn og oppreising, og tar kontroll over situasjonen som for ham selv var så vond.

Avslutning

Gjennom denne korte fremleggingen av Ismail og hans bakgrunn, satt mot den allerede eksisterende forskningen på unge overgripere, ser vi at det kliniske bildet av disse ungdommene gir en nødvendig utbrodering og nyansering av denne gruppen. Dette står i sterk kontrast til hovedtyngden av forskning på denne gruppen, som primært består av mer eller mindre overfladiske beskrivelser. Forhåpentligvis kan mer dyptgående studier lede forskningen til i større grad å forsøke å forstå bakgrunnen for voldtektshandlingene. Dette vil kunne øke den generelle forståelsen av disse ungdommene, og dermed kunne hjelpe oss til å tilby dem bedre og mer effektiv behandling enn vi kan i dag i vårt kliniske arbeid. Videre ligger det her også et potensial for å generere kunnskap som kan hjelpe oss å forebygge slike handlinger på mer generelt grunnlag, for eksempel gjennom tidligere intervensjoner rettet mot ungdom som er i risiko for å begå overgrep.

Olav Henriksson Bendiksbj
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1094 Blindern

0317 Oslo

E-post olav.bendiksby@psykologi.uio.no

Referanser

- Abel, G. G. & Osborn, C. A. (1992). The paraphilias: The extent and nature of sexually deviant and criminal behavior. *Psychiatric Clinics of North America*, 15, 675–687.
- Ageton, S. (1983). *Sexual assault among adolescents*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Andrade, J. T. & Vincent, G. M. (2006). Juvenile sex offenders: A complex population. *Journal of Forensic Science*, 51, 163–167.
- Bjørn, A. K. (2003). *Prosjekt støtte til seksuelt misbrukte barn – Region Nord*. Årsrapport. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Bjørn, A. K. (2004). *Prosjekt støtte til seksuelt misbrukte barn – Region Nord*. Årsrapport. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Campbell, R. & Wasco, S. M. (2005). Understanding rape and sexual assault. 20 years of progress and future directions. *Journal of Interpersonal Violence* 20, 127–131.
- Coleman, E. (1991). Compulsive sexual behavior: New concepts and treatments. *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 4, 37–52.
- Crittenden, P. M. (1995). Attachment and psychopathology. I S. Goldberg, R. Muir & J. Kerr (Eds.), *Attachment theory. Social, developmental, and clinical perspectives*. (367–406). New York: Analytic press.
- Crittenden, P. M. (1997). Truth, error, omission, distortion and deception: The application of attachment theory to the assessment and treatment of psychological disorder. I S. M. C. Dollinger & L. F. DiLalla (Eds.), *Assessment and intervention issues across the life span*. (35–76). New Jersey: Erlbaum.
- Crittenden, P. M. (1999). Danger and development: The organization of self protective strategies. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 145–171.
- Crittenden, P. M. (2002). Attachment, information processing, and psychiatric disorder. *World Psychiatry*, 1, 72–75.
- Crittenden, P. M. (2004). *Attachment in adulthood. Coding manual for the dynamic-maturational approach to the adult attachment interview*. Miami, FL: Unpublished manuscript.
- Fernandez, Y. M. & Shingler, J. (2006). Putting «behavior» back into the cognitive-behavioral treatment of sexual offenders. I W. L. Marshall, Y. M.
- Fernandez, L. E. Marshall & G. A. Serran (Eds.), *Sexual offender treatment: Controversial issues*. West Sussex, UK: John Wiley & Sons.
- Fonagy, P. (2004). The developmental roots of violence in the failure of mentalization. I F. Pfäfflin & G. Adshead (Eds.) *A matter of security. The application of attachment theory to forensic psychiatry and psychotherapy*. London: Jessica Kingsley.
- Hudson, S. M. & Ward, T. (1997). Intimacy, loneliness and attachment style in sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 323–339.
- Jamieson, S. & Marshall, W. L. (2000). Attachment style and violence in child molesters. *Journal of Sexual Aggression*, 5, 88–98.

- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B. & Martin, C. E. (1948/1998). *Sexual behavior in the human male*. Indiana: Indiana University Press.
- Långström, N. (1999). *Young sex offenders: Individual characteristics, agency reactions and criminal recidivism*. Stockholm: Department of Public Health, Karolinska institute.
- Marshall, W. L. (1993). The role of attachment, intimacy and loneliness in the etiology and maintenance of sexual offending. *Journal of Sexual and Marital Therapy*, 8, 109–121.
- Marshall, W. L., Barbaree, H. E. & Eccles A. (1991). Early onset and deviant sexuality in child molesters. *Journal of Interpersonal Violence*, 6, 323–336.
- McCormack, J., Hudson, S. M. & Ward, T. (2002). Sexual offenders' perceptions of their early interpersonal relationships: An attachment perspective. *Journal of Sex Research*, 39, 85–93.
- Pithers, W. D., Gray, A., Busconi, A. & Henchens, P. (1998). Five empirically-derived subtypes of children with sexual behaviour problems: characteristics potentially related to juvenile delinquency and adult criminality. *Irish Journal of Psychology*, 19, 49–67.
- Rich, P. (2006). *Attachment and sexual offending. Understanding and applying attachment theory to the treatment of juvenile sex offenders*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Ryan, G. & Myoshi, T. J. (1996). Trends in a national sample of sexually abusive youths. *Journal of the American Academy of Child and Psychiatry*, 35, 17–25.
- Smallbone, S. W. (2006). An attachment-theoretical revision of Marshall and Barbaree's integrated therapy of the etiology of sexual offending. I W. L.
- Marshall, Y. M. Fernandez, L. E. Marshall & G. A. Serran (Eds.), *Sexual offender treatment: Controversial issues*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Smallbone, S. W. & M. R. Dadds M. R. (1998). Childhood attachment and adult attachment in incarcerated adult male offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 555–573.
- Sroufe, L. A. & Waters, E. (1977). Attachment as an organizational construct. *Journal of Child Development* 48, 1184–1199.
- Vizard, E., Monck, E. & Misch, P. (1995). Child and adolescent sex abuse perpetrators: a review of the research literature. *Journal of Child Psychology*
- Ward, T. & Hudson, S. M. (1996). Attachment style in sex offenders: A preliminary study. *The Journal of Sex Research*, 33, 17–26.
- Ward, T. & Hudson, S. M. (1995). Attachment style and intimacy deficits in sexual offenders: A theoretical framework. *Journal of Sexual Abuse*, 7, 317–335.
- White, J. W. & Koss M. P. (1993). Adolescent sexual aggression within heterosexual relationships: Prevalence, characteristics and causes. I H. E. Barbaree, W. L. Marshall and S. M. Hudson (Eds.), *The Juvenile Sex Offender* (ss. 182–202). New York: Guilford Press.